

Іллінського монастиря у Чернігові у 2012 р. – Чернігів, 2013. – 46 с.
40. Новик Т., Руденок В., Солобай П. Нові дослідження нижнього ярусу Антонієвих печер в Чернігові у 2014 р. // Покликання – археологія. Матеріали Других Самоквасівських читань, присвячених 80-річчю О.В. Шекуна. – Чернігів, 2015. – С. 297–300.

Руденок В.Я., Василенко А.А. Черниговский Ильинский монастырь по результатам археологических исследований
В статье рассматриваются результаты археологических исследований на территории Ильинского монастыря в Чернигове.

Ключевые слова: Ильинский монастырь, Антониевы пещеры, археологические исследования.

Rudenok V.Ya., Vasilenko A.A. Chernihiv Monastery of St. Elias according to the results of archeological researches
The article is devoted to the results of archeological researches on the territory of Chernihiv Monastery of St. Elias.

Key words: Monastery of St. Elias, St. Anthony's Caves, archeological researches.

26.02.2018 р.

УДК 902(477):(303.4)(1-75.3)

І.О. Старенький

ОХОРОННІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАПОВІДНИКІВ (НА ПРИКЛАДІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО)

У статті розповідається про значення охоронних археологічних досліджень на території заповідників. Як приклад наводяться археологічні дослідження на території Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець», їх значення для дослідження історії та історико-культурної спадщини міста, тих тем, які не були зафіксовані в писемних джерелах.

Ключові слова: охоронні археологічні дослідження, археологічна експедиція, археологічний матеріал, Кам'янець-Подільський, НІАЗ «Кам'янець».

Важливою складовою пам'яткоохоронної роботи на території міста є археологічні дослідження. Зазвичай вони носять охоронний або рятівний характер. Розглянемо охоронні археологічні дослідження на прикладі Кам'янець-Подільського на території Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець».

Історична частина Кам'янець-Подільського зацікавила дослідників ще у XIX ст. Проте довгий час пам'ятки архітектури використовувались виключно з практичною метою, а дослідженню археологічних нашарувань уваги взагалі не приділялось. Дещо покращилася ситуація наприкінці століття. 1890 року в місті на базі Подільського єпархіального історико-статистичного комітету було засновано Давньосховище, до фондів якого потрапляв підйомний археологічний матеріал. Перші невеликі археологічні дослідження на території міста провів у 1901 р. Ю. Сіцінський на вулиці Вірменській. Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. невеликі археологічні розвідки проводилися Ю. Сіцінським та О. Неселовським на території Карвасар, Старого замку та поруч з Кушнірською баштою.

На жаль, усі знахідки з цих об'єктів було втрачено у ХХ ст. Далі протягом трьох десятиліть жодних робіт не проводилося. У 1959–1969 рр. досліджувалась територія Старого замку І. Винокуром, Є. Пламеницькою та С. Шкурком. Зазначимо, що на сьогодні у фондах Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника виявлено тільки матеріали з досліджень 1959 року; місце знаходження археологічних знахідок з розкопок 1961–1969 рр. залишається невідомим.

Важливим кроком для збереження історико-культурної спадщини Кам'янець-Подільського стало створення 18 травня 1977 р. Державного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець». Однак це не похвалило археологічні дослідження. Переважно земляні роботи проводилися без залучення археологів. Водночас у 1980-х рр. проведено розкопки фундаментів знищених більшовиками у 1930-х рр. Вірменської Миколаївської та Іоанно-Предтеченської церков, а також на площі Польський ринок досліджено залишки будинку давньоруського часу. Розкопками у 1990-х рр. займалася археологічна експедиція під керівництвом Адріана Мандзія. У 2008 та 2010 роках розкопки на Північному бастіоні Старого замку проводила співробітниця Інституту археології НАН України Л. Виногородська. У ході досліджень було виявлено матеріали трипільської культури трьох хронологічних періодів: етапу VI борисівської групи, VI-VII заліщицької групи та гордишівського типу фіналу етапу СІІ. Окрім того досліджено потужні нашарування пізнього етапу чорноліської культури, середньовічні нашарування XIII – початку XVI ст. та пізнішого часу [6; 7].

Незважаючи на величезне значення описаних вище археологічних досліджень, на жаль, вони були епізодичними, не мали системності і не було можливості оперативно їх провести під час різних земляних робіт на території заповідника.

Переломним став 2012 р., коли в складі ДП НДЦ «ОАСУ» «Подільська археологія» було створено постійно діючу археологічну експедицію «Кам'янець», співробітниками якої стали В. Мегей та П. Болтанюк, до яких пізніше приєднався автор статті.

Варто зазначити, що починаючи з 2012 р. всі земляні роботи на території НІАЗ «Кам'янець» проводяться за участі археологів, які представляють археологічну експедицію в складі «Охоронної археологічної служби України» Інституту археології НАН України. При прокладанні комунікацій або ж їх ремонту проводиться археологічний нагляд, а за необхідності – розкопки. Особливістю Кам'янець-Подільського є те, що в ході Другої світової війни, у 1941 і особливо у 1944 р., внаслідок авіабомбардувань сильно постраждала історична частина міста. Пошкоджені бомбами будинки, переважно, були розібрані наприкінці 1940-х – на початку 1960-х рр. Тогочасна партійна верхівка міста вирішила, що значно простіше буде розібрати пошкоджені архітектурні пам'ятки, розбити на їх місці парк чи звести нову споруду, ніж реставрувати. У

1990-х розпочалася відбудова втраченої історичної забудови. Але лише з 2012 р. на ділянках, які відводилися під відбудову втраченої історичної забудови, почали проводити повномасштабні охоронні археологічні дослідження.

Вже перший польовий сезон приніс сенсаційні результати. У ході археологічних розкопок на прилеглій з півночі до Вірменського бастиону території було виявлено потужний давньоруський культурний шар кінця XII–XIII ст. товщиною до 0,5 м. Поряд дослідниками зафіксовано вал та рів цього ж періоду. Поверх давньоруського валу залягав культурний шар XVII ст. потужністю 0,2–0,3 м, що свідчить про повторне використання укріплень в ранньомодерний час. Якщо раніше вважали, що давньоруський дитинець Кам'янець знаходився на території Старої фортеці, а в сучасному Старому місті був неукріплений посад, то археологічні дослідження 2012 р. порушують це аксіоматичне в літературі твердження і відкривають нові горизонти перед дослідниками історії Кам'янця-Подільського [2, с. 153–154].

Того ж таки 2012 року проведенні розкопки по вул. Францисканська, 10. Дослідження проходили на площі близько 2000 м². Вдалося зафіксувати оборонні лінії Середнього та Верхнього ронделів XVIII – початку XIX ст., а також фундаменти цейхаузу. При розкритті його фундаментів вдалося встановити розмір будівлі – 12×27,8 м. Зафіксовано трьохкамерне підвальне приміщення довжиною до 10 м та висотою 2,16 м [1, с. 58–59].

Кілька ділянок на території Кам'янця-Подільського досліджувалось 2013 р. Зокрема, на площі Польський ринок у центральній частині Старого міста виявлено залишки трипільського житла, яке датується петренським локально-хронологічним утворенням етапу СІ. Повністю це житло було досліджено лише 2015 р. співробітником Інституту археології Д. Черноволом.

2014 року на посаду керівника постійно діючої археологічної експедиції «Кам'янець» призначено П. Болтанюка. Польовий сезон 2014 р. розпочався з дослідження ділянки по вул. Францисканська, 10. У ході робіт зафіксовано товщину куртини Верхнього ронделю (2,4–2,5 м) та рівень валгангу, під яким йшов глиняний замок товщиною 0,2–0,3 м. Конструкція основи фундаменту куртини утворювала цілий ряд арок, що опиралися на кам'яні стовпи. Нижче рівня валгангу йшли нашарування XVI–XVIII ст., ще нижче – періоду пізнього Середньовіччя XIV–XVI ст. Зафіксовано також давньоруський культурний шар кінця XII–XIII ст., а прясло та один уламок горщика можна віднести до IX–X ст. До материкової породи прилягав культурний шар трипільської культури потужністю до 1 м. У його розвитку можна виділити три хронологічні періоди в межах середини V – середини III тис. до н. е. Серед знахідок зафіксовано керамічний гончарний штамп трипільської культури [3, с. 303].

У липні того ж року дослідження проводилися в центральній частині Старого міста (пл. Польський ринок, 3/1). У ході робіт біля північно-східного кута було закладено

траншею 6 × 2 м, а також два шурфи: біля східної стіни кам'яного фундаменту та в південно-західному куті споруди. У траншеї зафіксовано нашарування XIV–XVIII ст., мощення XIV–XVII ст., фрагмент якого було демонтовано і перевезено до відділу археології історичного музею-заповідника, де з ним сьогодні мають змогу ознайомитися відвідувачі. У цій же траншеї виявлено культурний шар трипільської культури потужністю 0,8 м, у межах якого знайдено залишки господарської ями та розвал горщика етапу СІ. У шурфах зафіксовано нашарування пізнього Середньовіччя та трипільської культури [4, с. 67–69]. Також у 2014 р. проведено дослідження на ділянці за адресою пл. Польський ринок 3/9–10.

Польовий сезон 2015 р. розпочався з дослідження ділянки по вул. Зарванській, 7/1. Тут зафіксовано культурні нашарування XVI–XIX ст., які сильно зруйновані траншеями радянського періоду. Протягом квітня-травня роботи проходили по вулиці Успенській, 2. Загальна площа траншей становить 50 м². Встановлено, що в межах досліджуваної ділянки знаходиться кілька житлових об'єктів XIX – першої половини XX ст. Зафіксовано нашарування XVII–XIX ст., зібрано колекцію керамічних любок, а також виявлено монетний скарб мідних солідів Яна Казимира [8, с. 117–128].

Пізніше, того ж 2015 року, роботи на ділянці по вул. Зарванській, 7/1 було продовжено. Була зібрана колекція кераміки трипільської культури етапу СІ (петренська група), поодинокі фрагменти давньоруської кераміки другої половини XII – першої половини XIII ст. Водночас у двох місцях були виявлені не порушені нашарування литовського періоду, які можна датувати другою половиною XIV ст. Цінність знахідки полягає в тому, що нашарування давньоруського, золотоординського та литовського часів на території міста майже знищені пізнішими перебудовами, враховуючи, що протягом століть населення тіснилося на скелястому півострові площею 121 га. Численною виявилася група кераміки середини XV–початку XVI ст., представлена фрагментами горщиків овоїдної форми з валикоподібним потовщенням вінець. Численною також є і кераміка XVII–XVIII ст., серед якої окремо виділялися фрагменти турецьких кавових чашечок з напівфаянсу з розписом кобальтовими фарбами другої половини XVII ст. Окрім того частково досліджено другий ярус підземель [9, с. 146–149].

2016 року проводилися дослідження по вул. Троїцькій, 4 А, де виявлено сховок зброї часів Першої світової війни [11, с. 63–65] та величезну кількість археологічного матеріалу другої половини XIX – початку XX ст., представленого фаянсовими виробами як вітчизняного, так й іноземного виробництва (Богемія, Саксонія, Австро-Угорщина, Англія та ін.), скляними виробами, серед яких виділяються аптечний посуд, пляшки з-під бехерівки (Карлові Вари), парфумерні пляшечки зі Швейцарії, керамічні пляшки з-під зельтерівських мінеральних вод (Нассау, Німеччина), пивні пляшки XIX ст. та ін. [10, с. 263–270].

На цій же ділянці було закладено розкоп для дослідження гончарного горна середини XV–початку XVI ст. Встановлено, що гончарний горн складався з камери для спалювання дров та камери для обпалу керамічних виробів. З'єднувалися вони між собою вузьким каналом. Розмір камери для спалювання дров становить $2,44 \times 1,41$ м, а для обпалу кераміки – $2,86 \times 1,98$ м. Отже, загальна довжина складає 5,3 м. Челюстями горн орієнтований на південь. Горнова яма прорізала бурий дегумусований трипільський шар та врзалася в суглинки. Камера для спалювання дров овальної форми, її дно пропалене на глибину 0,15 м, печина яскраво-червоного кольору, поверхня дна, завдяки попелу та вуглинкам, чорного кольору. Камера для обпалу краплеподібної форми, вершиною обернена до каналу, максимальне розширення ближче до краю. Дно цієї камери плавно піднімається від каналу до краю, перепад по висоті становить 0,27 м. З внутрішнього боку по периметру камери йде невисоке підвищення шириною 0,3–0,4 м з підмашеною глиною та добре пропаленою поверхнею. Прилягаючий до горна суглинок пропалений до червоного кольору. Нижня частина стінок вирізана з материкової породи, вище використана глина зі значними домішками органіки. Стінки, які місцями збереглися на висоту до 0,4 м, звужуються доверху. З північно-східного та південно-західного боків горна розташовані господарські ями округлої форми, заглиблені в материкову породу на 1,2–1,4 м. Ще одна яма аморфної форми розташована із західного боку теплопристрою і врзана в материкову породу на 1,8–2,0 м. Всі вони доверху були заповненні фрагментованими керамічними виробами впереміш з чорноземом. На всій площі горна залягав шар фрагментованого керамічного посуду відновлювального випалу (сірого кольору) потужністю до 0,8 м. На основі опрацювання керамічного матеріалу було розроблено єдину поки що класифікацію кераміки означеного періоду для території Наддністрянщини.

Експедиція в складі ДП НДЦ «ОАСУ» «Подільська археологія» припинила свою діяльність у 2016 р. Натомість було створено Кам'янець-Подільську архітектурно-археологічну експедицію в складі НДЦ «ОАСУ» (керівник к. і. н. П. Нечитайло), до складу якої увійшли П. Болтанюк, І. Старенький. У цьому ж році проведені дослідження на ділянці по вул. Францисканській, у ході яких віднайдено фундаменти Турецької башти, що у XVIII ст. використовувалася під комплекс людвисарні; піч-кам'янку початку XVII ст.; ділянку артилерійської батареї св. Яна першої половини XVIII ст.; ділянку міського оборонного муру уздовж каньйону кінця XVII – першої половини XVIII ст. У передматериковому шарі зафіксовано кераміку трипільської культури, давньоруського часу, XIV, XV–XVI ст. [5, с. 157–166]. Далі роботи проводилися в центрі Старого міста на пл. Польський ринок, де вдалося зафіксувати потужні нашарування трипільської культури, XIII–XIV, XV–XVI, XVII–XVIII ст., зібрано значний нумізматичний матеріал (майже 150 монет) XV–XIX ст. Виявлено і досліджено залишки житлово-господарських споруд XVII–XVIII ст. з виробничими місцями (ливарня, косторіз-

на справа) та залишки турецької кав'ярні останньої третини XVII ст. зі значною кількістю знахідок: турецької монети (пара, мангир), кавових чашечок, керамічних люльок, гудзиків, пряжок, вагових гирьок та ін. Наприкінці польового сезону роботи проводилися по вул. П'ятницькій, де вдалося виявити залишки житлової будівлі та археологічні нашарування від трипільської культури до XX ст.

Сезон 2017 р. розпочався з археологічного нагляду за земляними роботами по вул. Кузнечній, 12, де були зафіксовані матеріали XV–XVI, XVII–XVIII та XIX–XX ст. Того ж року масштабні археологічні роботи проведені на ділянці по вул. П'ятницькій, в ході яких виявлено залишки трипільського житла етапу СІ (петренської групи), об'єкти золотоординсько-литовського часу. Серед матеріалів виявлено «київське» наслідування дангу хана Джанібєка 1352/1353 р., що являється найзахіднішою на сьогодні знахідкою цієї монети, колекцію монет XIV–XVIII ст. Крім того досліджено значну кількість об'єктів XV–XVIII ст., у тому числі комплекс чинбарні.

Отже, саме завдяки діяльності постійно діючої археологічної експедиції в Кам'янці-Подільському, яка переважно проводить охоронні археологічні дослідження, вдалося зафіксувати значну кількість цінних археологічних об'єктів, а знайденими матеріалами поповнити фонди Кам'янець-Подільського державного історичного музею заповідника та Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець».

ПОСИЛАННЯ

1. Болтанюк П.А. Археологічне дослідження фундаменту цейгаузу / П.А. Болтанюк, Д.І. Кондратюк // Археологічні студії «Межибіж». Наук. щорічник 3'2014. – Хмельницький: ІРД, 2014. – С. 54–64.
2. Болтанюк П.А. Історія розвитку Вірменського бастиону / П.А. Болтанюк, А.М. Кулішова, В.П. Мегей // Археологія & фортифікація Середнього Подністрів'я: зб. матер. II всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. – С. 152–157.
3. Болтанюк П.А. Міське укріплення – Верхній (Високий) рондель / П.А. Болтанюк // Археологія & фортифікація Середнього Подністрів'я: зб. матер. IV всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. – С. 300–305.
4. Болтанюк П.А. Попередні результати археологічного дослідження ділянки на Польському ринку, 3/1 у Кам'янці-Подільському / П.А. Болтанюк, Д.І. Кондратюк, І.О. Старенький // Археологічні студії «Межибіж». Наук. щорічник 3'2014. – Хмельницький: ІРД, 2014. – С. 64–73.
5. Нечитайло П.О. Пошуки «Людвисарні» (археолого-архітектурні дослідження на Францисканській, 10) / П.О. Нечитайло, Д.К. Черновол, І.О. Старенький // Археологія & фортифікація України: зб. матер. VI міжнар. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2016. – С. 157–166.
6. Овчинніков Е.В. До питання про фортифікаційні споруди на поселеннях Кукутень-Трипілля / Е.В. Овчинніков, Л.І. Виногородська, П.А. Болтанюк // Археологія & фортифікація України: зб. матер. IV всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. – С. 54–61.
7. Овчинніков Е.В. Кераміка Кукутень-Трипілля з території Старого замку (Північний бастион), м. Кам'янець-Подільський / Е.В. Овчинніков, Л.І. Виногородська, П.А. Болтанюк // Археологія & фортифікація України: зб. матер. III всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. – С. 10–17.
8. Старенький І.О. Археологічні дослідження на ділянці за адресою вулиця Успенська, 2/1-3 в Кам'янці-Подільському: попередні результати / І.О. Старенький // Хмельницькі краєзнавчі студії: наук.-краєзн. зб. – Хмельницький, 2015. – Вип. 6. – С. 117–128.
9. Старенький І.О. Комплекс матеріалів з археологічних досліджень по вулиці Зарванській, 7/1 у Кам'янці-Подільському / І.О. Старенький // Археологія & фортифікація України: зб. матер.

VII всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2017. – С. 145–156.

10. Старенький І. О. Побут кам'янчан II половини XIX – початку XX ст. за даними археологічних досліджень по вулиці Троїцькій, 4а / І.О. Старенький, Я.О. Зайшлюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2017. – Т. I. – С. 262–281.

11. Старенький І.О. Сховок Першої світової війни з охоронних археологічних досліджень на території Кам'янця-Подільського в 2016 році / І.О. Старенький // Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності: матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Київ: НАКККІМ, 2016. – С. 63–65.

Старенький І.А. Охранные археологические исследования на территории заповедников (на примере Каменца-Подольского)

В статье рассказывается о значении охраняемых археологических исследований на территории заповедников. В качестве примера приводятся археологические исследования на территории Национального историко-архитектурного заповедника «Каменец», их значение для исследования истории и историко-культурного наследия города, тех тем, которые не были зафиксированы в письменных источниках.

Ключевые слова: охраняемые археологические исследования, археологическая экспедиция, археологический материал, Каменец-Подольский, НИАЗ «Каменец».

Starenkyi I.O. Protection of archaeological researches on the territory of reserves (on an example of Kamianets-Podilskiy)

The article tells about the importance of protection of archaeological researches on the territory of reserves. For example archaeological researches in the territory of the National Historical and Architectural Reserve «Kamianets» are brought, their importance for the researching of the history and historical and cultural heritage of the city, the researching of those topics that were not recorded in written sources.

Key words: protection of archaeological researches, archaeological expeditions, archaeological material, Kamianets-Podilskiy, NHAR «Kamianets».

26.02.2018 р.

УДК 94(477):902.1«217»

**V.I. Mezentsev
Yu.M. Sytyi
Yu.O. Kovalenko**

REPORT ON BATURYN ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN 2017

This article presents the results of the research on unearthed fragments of glazed ceramic rosettes which adorned the façades of Hetman Ivan Mazepa's palace in Baturyn. It also examines the remnants of buildings commissioned by I. Mazepa, Chancellor General Pylyp Orlyk, and Hetman Kyrylo Rozumovsky, as well as the local and imported ceramic stove tiles, neck crosses, a signet ring, and other 17th–18th-century artefacts found during the 2017 excavations in the town.

Key words: Baturyn, Mazepa palace, ceramic façade decorations, brick foundations, stove tiles, neck crosses, signet ring.

Last year, the Canada-Ukraine archaeological expedition conducted its annual summer excavations at Baturyn, Chernihiv Oblast. The project is sponsored by the Canadian

Institute of Ukrainian Studies (CIUS) at the University of Alberta in Edmonton, the Pontifical Institute of Mediaeval Studies (PIMS) at the University of Toronto, and the Ucrainica Research Institute in Toronto, Canada. The W.K. Lypynsky East European Research Institute Inc. in Philadelphia and the Ukrainian Studies Fund at Harvard University in Boston, the USA, also supported the historical and archaeological investigations of early modern Baturyn in 2016–2017. The Chernihiv Oblast State Administration contributes annual subsidies for the excavations in this town.

The 2017 archaeological expedition in Baturyn engaged about 50 students and scholars from the Chernihiv Collegium National University, the Chernihiv Regional Historical Museum, the Hlukhiv National Pedagogical University, and the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine in Kyiv. It was led by Yurii Sytyi, senior fellow at the Centre of Archaeology and Early History of Northern Left-Bank Ukraine at the Chernihiv University. Yurii Kovalenko, M.A., of the Hlukhiv National Preserve, the instructor of archaeology of Ukraine at the Hlukhiv University, took part in the Baturyn excavations and examination of its findings.

Prof. Zenon Kohut, the former director of CIUS and renowned historian of the Hetman state, headed the project of archaeological and historical study of Baturyn of the Cossack period in 2001–2015. Presently, he serves as academic adviser for this undertaking. Dr. Volodymyr Mezentsev, research associate of CIUS Toronto Office, is the executive director of the Baturyn project from the Canadian side. Prof. Martin Dimnik, ex-president of PIMS and the leading Canadian historian of medieval Chernihiv principality, is also involved in this research and the publication of its findings in North America [1].

Archaeological investigations have established that Baturyn emerged in the late eleventh century as a fortress on the southeastern border of Chernihiv principality. Initially, archaeologists believed that after ravaging of this town by the Mongols in 1239, its area remained depopulated until early seventeenth century. However, the 2017 excavations, for the first time, have revealed that this settlement recovered in the fourteenth and fifteenth centuries and the lacuna in its development was limited to the sixteenth and early seventeenth centuries. Between 1625 and 1648, when the Chernihiv-Siversk land was under Polish domination, the royal administration constructed the castle and adjacent fortress of Baturyn to protect the eastern frontier of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

From 1669 to 1708, Baturyn was the capital of the Cossack state and one of the largest and richest towns in central Ukraine. It benefited from the location there of the hetman's residences, government chancelleries, courts, military institutions, state treasury and revenue collection. As well, the state officials, Cossack elite (starshyna), gentry (shliakhta), senior clergy, intellectuals, merchants, artisans, and master builders concentrated in the capital. Extensive economic and cultural ties with Western, Central, and Eastern Europe also stimulated Baturyn's rapid growth. The town prospered most during the